

آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی و شاگردانشان در آینه دانشوران

انتخاب و تدوین: رحیم قاسمی^۱

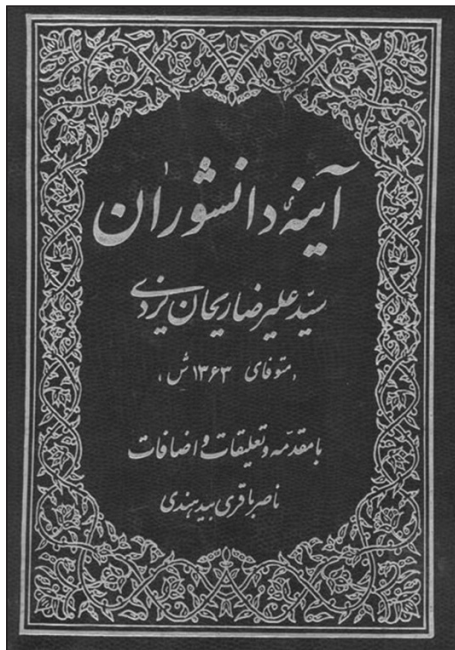
چکیده

کتاب آینه دانشوران تالیف ریحان یزدی (متوفای ۱۴۰۵ ق) اثری در معرفی دانشوران، اساتید و فضیلت‌های حوزه علمیه قم در حدود ۱۰۰ سال پیش است و ارزش تاریخی بالایی دارد. در این مقال با بررسی کتاب، شاگردان و تلامذه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی که خود در آن دوران مدرسی صاحب و ممتاز نام بوده، استخراج و با ذکر آدرس هر شرح حال در انتهای آن، گردآوری و تدوین شده است.

کلیده‌واژه‌ها

حوزه علمیه قم - آینه دانشوران - آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی - دانشمندان
شیعه در قرن ۱۴

۱. پژوهشگر در حوزه کتابشناسی و شرح حال نگاری دانشمندان.

کتاب آینه دانشوران اثر ماندگار مرحوم حجة الاسلام سید علیرضا ریحان یزدی (م: ۱۳۶۳ ش) نخستین تاریخچه آموزش حوزه علمیه قم است که همزمان با تأسیس آن تدوین شده و شرح حال بسیاری از علما و مدرّسان حوزه و شاگردانشان را دربردارد. مؤلف در آغاز کتاب علّت نگارش آن را چنین بیان کرده است:

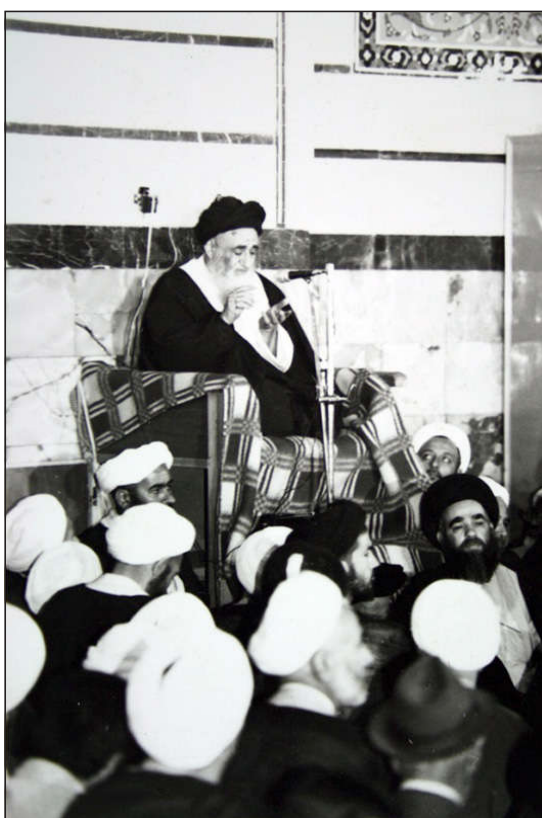
«این بنده سید علیرضا ریحانی معروف به ریحان الله ابن محمد الحسینی الحسنی الیزدی در سال ۱۳۵۰ ق برای تکمیل فقه و اصول از مسقط الرأس

به قم آمده و تا به حال اشتغال به وظائف تخصیصیه دارم. از وقتی که رونق حوزه علمیه و جدّیت جوانان دانشجورا مشاهده نمودم، شاد و خرسند شده، توفیق آنان را از حضرت پروردگار خواستار شدم. سپس نظربه بزرگی و اهمّیت این مجمع علمی همواره آرزو می‌کردم فرصتی به دست آورده، مختصر شرح حالی از مدرّسین و محصّلین این حوزه را نوشته، با تمثال بعضی از مبرزین بر صفحه روزگار به یادگار بگذارم. مخصوصاً وقتی پیش آمد آتیه را می‌دیدم که به همین نزدیکی روزگار بنا بر عادت دیرینه، این اجتماع را به شتات مبدّل، و باد خزان اوراق گل‌های این گلستان را به هرجانبی خواهد برد. در آن وقت نه مدرّسین را از شاگردان یادی و نه شاگردان را از آموزگاران خبری؛ پس بهتر که برای آن روز دفتری تهیه کرده تا از ما یادگاری بر صفحه روزگار پایدار بماند».

از کتاب ریحان اسامی شاگردان شاخص علما و مدرّسان آن روزگار را می‌توان استخراج کرد. در این مقاله شاگردان فقیه جامع و محبوب حوزه آية الله العظمی مرعشی نجفی را به نقل از آن کتاب ارزنده و پرفایده جمع‌آوری کرده و همراه نشانی مطلب در کتاب آینه دانشوران، در داخل قلاب [] عرضه می‌داریم.

جهت تتمیم فایده، شرح حال آن دسته از مدرّسانی که ریحان در کنار آية الله مرعشی از آنان نام برده رانیز به نقل از اثر او در پاورقی آورده‌ایم.

غالب شاگردانی که ریحان نام برده، بعداً به مراتب علمی و اجتماعی دست یافته و در ردیف اعلام قرار گرفته‌اند، که تکمیل شرح حال آنان نیازمند کتابی دیگر است. ما در پاورقی تنها به سال فوت چندتن از آنها اشاره کرده، و از خدای متعال برای مرحوم ریحان یزدی و همه اساتید و شاگردان حوزه مبارکه قم و مؤسس آن آیه الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی طلب رحمت و مغفرت و علو درجات می‌نماییم.

جلسه درس آقا سید شهاب‌الدین نجفی
از جمله جلسات تدریسیه فقه و اصول که بسیار سودمند است و بایک طرز شگفت‌آوری به شاگردان تزریق اخلاق و تشویق آداب - که حقیقت فقه و اصول آدمیت است - می‌شود، مجلس درس آقا سید شهاب‌الدین نجفی [است] و شرکاء این درس چنان‌که بعد ملاحظه می‌کنید بسیارند؛ چه علاوه از دریافتن موضوع درس و دقت به جزئیات موضوع، شاگردان از بیان شیوای ایشان استفاده اخلاقی و تاریخی نیز می‌کنند. و توانایی بر این روش تدریس موهبتی است خدایی به هر که خواهد عطا می‌فرماید.

مولانا سید شهاب‌الدین الشهیر بآقا نجفی فرزند سید شمس‌الدین الحسینی المرعشی در سال ۱۳۱۵ در نجف متولد شده، و حضرتش از خانواده بزرگ و عاقله عالی مقام است. معظم‌له از مدرّسین و علمای حوزه علمیه به‌شمارند، و بیشتر دانشجویان سطح در محضر تدریس ایشان شرکت کرده، بهره‌مند شده‌اند، و من خود نیز از سالی که به قم آمدم تاکنون شرف‌اندوز خدمتشان بوده و از پاره‌ای محاضر تدریسیشان استفاده کرده‌ام.

صاحب ترجمه پس از متقن ساختن قسمتی از علوم و استفاضه خدمت علما و دانشمندان آن سرزمین، مانند آقا ضیاءالدین عراقی و جزایشان، در سال ۱۳۴۲ برای زیارت حضرت علی بن موسی الرضا و هم تتبع کتابخانه‌ها به ایران مهاجرت فرموده، و در طی این مسافرت اشخاص بزرگ را ملاقات، و هم بسیاری از علوم متفرقه را از این راه به دست آورده، و چندی در طهران از خدمت آقا شیخ عبدالنبی نوری و آقا حسین نجم‌آبادی و حاج میرسید حسن قمی و آقا میرزا طاهر تنکابنی بهره‌مند شده، و در سنه ۱۳۴۳ به قم آمده، در مجلس تدریس آیه الله حائری و دیگر دانشمندان معروف آنجا، از مهاجرین و یا مسافرین، چون حاج میرزا محمد صادق اصفهانی شرکت کرده [است].

تصنیفات و تألیفات ایشان:

۱. الفروق، در بیان الفاظ متشابه.
۲. الصناعات الفقهية، شرح الفاظ مصطلح بین فقها.
۳. روض الرياحین للوحید المستکین، عجائب عالم تکوین و تدوین.
۴. مصباح الهدایة إلى شوارع الکفایة، تعلیقه مختصری به عنوان توضیحات مطالب کفایه.
۵. رسالة الأفضیة، در نسب سادات بنی الأفضس.
۶. مستدرک مواقع النجوم [محدث] نوری، بیان مشایخ اجازه.
۷. تراجم السادات، بیان نسب علمای سادات و هم احوال ایشان از روزگار صفویه تا زمان مؤلف.
۸. طبقات النسبیین، در فواید علم نسب و ذکر علمای آن به ترتیب قرون از اول هجرت تا عصر حاضر.
۹. مشجرات النسب، حاوی شجرات سادات است.
۱۰. جذب القلوب إلى دیار المحبوب، در سوانح عمری مصتّف و سلسله ایشان است.
۱۱. المسلسلات، بیان صورت اجازاتی است که مصتّف از علمای اسلام دریافت داشته و یا خود به کسانی داده‌اند.
۱۲. مزارات، گزارش امام‌زاده‌هایی که در ایران مدفون‌اند، و هم اشاره به نسب آنان.

۱۳. سفرنامه، اسمش حاکی از مسّی است.
 ۱۴. مسارح الأفكار، تعلیقه‌ای است بر مطارح الأنظار [تقریرات] شیخ الانصاری.
 ۱۵. المعوّل فی أمر المظوّل، حاشیه‌ای است بر کتاب مظوّل.
 ۱۶. رفع الغاشیة عن وجه الحاشیة، تعلیقه‌ای است بر حاشیه ملاً عبد الله.
 ۱۷. قطف الخزامی من ریاض الجامی، حاشیه‌ای است بر کتاب جامی.
 ۱۸. التجوید، در قرائت قرآن.
 ۱۹. القبله، مشتمل بر بعض مباحث هیئت.
- در ادامه به ذکر شاگردان آیه الله العظمی مرعشی از کتاب ریحان یزدی می‌پردازیم.

آقا سید حسین شاه عبدالعظیمی

آقا سید حسین فرزند سید حاج آقا، از شاگردان ادیب طهرانی و آقا سید شهاب‌الدین نجفی هستند. معزی‌ایه جوانی است پارسای و اکنون به نوشتن تفسیری به نام تفسیر اثنی‌عشری می‌پردازند. [ص ۲۵۹] این عالم متقی امروز در شهرری اشتغال به ترویج احکام دارند و از ائمه جماعت آن سرزمین و مورد وثوق مؤمنین‌اند. کتاب تفسیر معزی‌ایه که چند جلد از آن چاپ شده و در دست استفاده است، حاکی از مقام فضل و دانش ایشان است. [ص ۵۱۶].

میرزا عباس همدانی

میرزا عباس فرزند میرزا نعمه‌الله در طهران متولد شده، و نزد آقا نجفی درس می‌خواند، و رفیق مباحثه‌اش سید حسین اثنا عشری است. [ص ۳۱۱]

شیخ محمد صدوقی

فرزند آقا میرزا ابوطالب که از علما و روحانیین یزد بوده و در جوانی جهان را بدرود گفت. او خود در روزگار صبا در شهر یزد به تحصیل پرداخته، مبادی را نزد آقا شیخ محمد زارجی و آقا شیخ علی بمان و دیگر اساتید متقن ساخته، و تفسیر را از محضر حاج شیخ غلامرضای کوچه‌بیوکی^۱ آموخته، به شهر قم شتافت، و اینک از محضر اساتید قم

۱. حاج شیخ غلامرضا از روحانیین و ائمه جماعت یزد است، و هم مجالس تدریس تفسیر و کلام و

مانند آقای سید شهاب‌الدین و شیخنا الأستاذ میرزا محمد همدانی استفاده می‌کند. [ص ۲۶۵].

نوه دختری آیه الله [حائری یزدی] آقا احمد غروی فرزند آقا شیخ محمد جوانی پارسای و سخت دانش دوست است و به درس اساتید معروف حاضر می‌شود و با شیخ محمد صدوقی یزدی رفیق مباحثه است. [ص ۳۰۲].

آقا شیخ محمد فکور یزدی

آقا شیخ محمد فکور فرزند آقا حسین یزدی احمدآبادی، از شاگردان شیخ محمد علی قمی و آقا سید شهاب‌الدین نجفی و آقا سید محمد رضای گلپایگانی است. و رفیق مباحثه‌اش آقا شیخ محمد صدوقی یزدی است. [ص ۳۹۶]

میرزا حسین رحمانی طهرانی

میرزا حسین رحمانی فرزند حاج عبدالرحمن برادر حاج حسن آقای ریسمانچی، تنها کسی است که تقوا و پرهیزکاری وی^۱ را به سرزمین قم آورده است. او از شاگردان درس تفسیر آقا میرسید علی مفسر یزدی است، و هم به هدایت آن بزرگوار، پشت پای به عوالم مادی زده. اینک در زاویه قم به تربیت روح می‌پردازد و به درس آقای نجفی و حاج

فلسفه و فقه نیز دارند. من خود پیش از آن‌که به قم بیایم به مجلس درسشان حاضر می‌شدم و شرح باب حادی عشر و هم قسمتی از تفسیر صافی را خدمتشان آموخته‌ام. با آن‌که از دانشمندان آن سرزمین به شمار می‌آید، همگان می‌دانند که جنبه عمل و خدمت وی به عالم شریعت بر جنبه دانشش می‌افزاید و از این راه اهالی سخت به وی معتقدند. در محاورات درسی اش به ویژه قسمت حکمت و کلام، آن قدرها پای بند اصطلاحات نیست و تنها دست به دامان معنویت زده، می‌گذرد. من در سفر آخری که به یزد رفته بودم، به یکی از مجالس تدریسشان که در مدرسه خان صورت پذیر بود و شرح منظومه سبزواری عنوان می‌شد حضور یافتم؛ شاگردان درسش برخلاف سابق تنها همه از حضار به شمار بودند و جزیک دو نفر مثل آقا سید موسای مدرسی که به فضل ایشان سابقه دارم، کس دیگر مورد امید و استفاده نمی‌نمود، و الحق این درس باحقیقت و این محفل باعظمت را بیش از کالبدی باقی نمانده بود... و هم نباید از یاد برد که آقا میرزا محمد پسر آقا شیخ باقر کسنویه‌ای از جوانان فاضل و دانش دوست است، و از شاگردان درس حاج شیخ غلامرضا محسوب. ص ۲۶۷ - ۲۶۶.

۱. در چاپ جدید کلمه وی افتاده و عبارت مبهم شده. از چاپ قدیم استفاده شد.

شیخ محمد حسین شیرازی^۱ حضور می‌یابد، و طرف مباحثه‌اش شیخ مهدی تبریزی است. [ص ۲۸۰ - ۲۷۹].

شیخ حسین عشقی

شیخ حسین عشقی فرزند میرزا ابراهیم، از مردم دهق کمره است، و اکنون در مجالس درس آقاجفی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی^۲ و آقا شیخ عباسعلی شاهرودی و آقا میرزا محمد همدانی استفاده می‌کند. رفیق مباحثه‌اش شیخ اسماعیل هرنودی است. عشقی جوانی است زیرک و فاضل و دانش دوست. از همدرسان من است و من به وی سخت امیدوارم. [ص ۲۸۵].

سید علی محمد مجدی قزوینی

فرزند مجدالعلماء در قصبه کلنچین به دنیا آمده، و اینک از شاگردان آقا میرزا محمد همدانی و آقا سید محمدتقی خوانساری و حضرت آیه‌اللهی به شمار است. و برادر او است آقا جمال‌الدین که جوانی است بین صبا و شباب، و به درس آقاجفی حضور می‌یابد، و با آقا مرتضی فرزند آیه‌الله مباحثه می‌کند. رفیق مباحثه آقا سید علی محمد، آقا مهدی تبریزی است. [ص ۳۰۰].

شیخ مرتضی حائری یزدی

حضرت آیه‌الله حائری را دو پسر است: یکی آقای آقا مرتضی که در کودکی به همراه والد

۱. آقا شیخ محمد حسین فرزند آقا میرزا محمد جواد سبط آقا شیخ حسین آل‌عصفور صاحب تتمیم حدائق و برادرزاده شیخ یوسف بحرانی صاحب حدائق در سال ۱۳۱۵ متولد شده و در نجف و سامره خدمت اساتید معروف درس خوانده، و اکنون در قم از شاگردان حوزه درس آیه‌اللهی به شمار، و خود قسمت سطح تدریس می‌کنند. ص ۳۵۸ - ۳۵۷.

۲. آقا سید محمدرضا فرزند آقا سید محمدباقر گلپایگانی در سال ۱۳۱۶ در گلپایگان تولد یافته و در روزگار صبا پدر و مادرش جهان را بدرود گفته، تربیت وی به دیگران واگذار شد، و چون بضاعتی از آنان نمانده بود، از فرط نیازمندی مصالح او مختل، با همه بی‌برگی خویشتن را به سلطان آباد رسانده، و در خدمت آخوند ملا محمدتقی گلپایگانی به تحصیل دانش پرداخت. سپس به قم عزیمت و اکنون از خدمت آیه‌اللهی استفاده و خود نیز از مدرّسین فقه و اصول به شمارند. [ص ۱۹۸ - ۱۹۷].

ماجد از عراق به قم آمده، و دیگر آقای آقا مهدی است که از آقا مرتضی کوچک تر است و هنوز در مراقبت و حجر مرّبی خانگی است.

آقای آقا مرتضی دانشجویی است بین صبا و شباب، و الحق که متخلّق به اخلاق و آداب حمیده است، و چرا نباشد با آن که تربیت شده تربیت کننده ای چون پدر بزرگوارش هست.

آفرین بروان آن پدری که بماند از او چنین پسری
استاد فعلی آیه الله زاده، آقای نجفی و آقا سید حسین کوچه حرمی^۱ است. [ص ۳۰۲ - ۳۰۱].

آقا محمد حجّتی

آقا محمد حجّتی فرزند آخوند ملا عبدالله بروجردی نزد آقا سید تقی و آقا سید محمد رضا و آقانجفی درس می خواند، و با آقا مرتضی حائری رفیق مباحثه است. [ص ۳۰۳ - ۳۰۲].

آقا محمد قوانینی بروجردی

آقا محمد قوانینی فرزند آقا محمد بروجردی از محصلین سطح است، و رفیق مباحثه اش شیخ عبدالرسول شاهرودی، و استادش: آقانجفی و سید طهرانی. [ص ۳۰۸].

آقا شیخ محمد لاهیجانی

آقا شیخ محمد محقّقی فرزند آقا میرزا کاظم لاهیجانی در رشت و طهران و خراسان تحصیل علوم جدید و قدیم کرده و در سال ۱۳۵۱ به قم آمده، خدمت آقا سید شهاب الدین نجفی و ادیب طهرانی^۲ استفاده کرده و هم دروس دوره متوسطه را از طبیعیات و ریاضیات و زبان فرانسه تدریس می کنند. [ص ۳۱۲ - ۳۱۱].

۱. آقای حاج سید حسین از شیوخ علمای قم می باشند و سالها در عتبات از اساتید بزرگ استفاده کرده اند، و اینک امامت ظهر و شام مسجد بالای سر حضرت معصومه علیها السلام بدیشان مفوض است، و هم جلسه درس مختصری نیز دارند، و از شاگردان ایشان بود آقا سید کاظم گلپایگانی. [ص ۲۴۴].

۲. آقا میرزا محمد علی ادیب، فرزند حاج میرزا محمد تقی حکیم باشی سال ۱۳۰۲ در طهران متولّد شده، و در بیست سالگی نزد آقا میرزا کوچک و آقا شیخ بزرگ ساوجی به علوم ادبی پرداخته، و قسمتی

میرزا عبدالله قاضی سنقری

میرزا عبدالله فرزند آقا میرزا عبدالحمید از طلاب است، و نزد آقاجفی درس می خواند، و با آقا شیخ محمد محققى مباحثه می کند. [ص ۲۹۱].

سید حسین هدایتی

آقا سید حسین هدایتی فرزند آقا میرزا هدایة الله تبریزی، از حضّار درس آقاجفی است، و با آقا شیخ محمد محققى لاهیجانی - مدرّس طبیعیات - مباحثه می کند. [ص ۴۰۹].

سید ستار میانجی

سید ستار فرزند حاج میرسید فتح مقیم زنجان. سال ۱۳۴۹ به قم آمده، و نزد آقای حاج سید احمد زنجانی و آقا سید شهاب الدین و آقا شیخ عباسعلی شاهرودی درس می خواند و با سید حسن تبریزی طرف مباحثه است. [ص ۳۱۸].

میرزا حسین احمدی

آقا میرزا حسین احمدی فرزند کربلایی اسد تبریزی، از شاگردان آقا میرزا محمد همدانی^۱ و آقا سیّد محمد حجّت و آقا سید شهاب الدین نجفی، و هم در حوزه درس آية اللهی نیز حاضر می شوند و با آقا علی رفیق مباحثه اند. [ص ۳۲۶].

خدمت آقا شیخ عبدالحسین رشتی درس خوانده، و در عراق و قم از محضر آية اللهی بهره مند شده، و اکنون از اساتید ادب و مدرّسین فقه و اصول به شمارند. کتابی در صرف موسوم به صراف الصرف و تعلیقه ای بر مغنی نبشته اند. [ص ۲۰۹].

۱. شیخنا الاستاد مولانا میرزا محمد همدانی فرزند آقا میرزا محمدتقی، عالمی است پارسای و دانشمندی است متقی. حضرتش سال ۱۳۱۵ در قریه وهنده که دوازده فرسخی همدان واقع است تولّد یافته، و در مدرسه بزرگ خدمت حاج شیخ علی گنبدی و حاج شیخ علی دامغانی درس خوانده، سپس در سال ۱۳۳۶ عزیمت طهران کرده و در مدرسه نصیرالدین نزد آقا شیخ علی مدرّس تحصیل کرده، و هم از درس خارج حاج شیخ عبدالنبی نوری بهره مند شده، و معقول را از حاج ملا محمد هیدجی (معروف به حاجی آخوند) صاحب حواشی بر شرح منظومه که به طبع رسیده، متقن ساخته، و در سال ۱۳۴۱ به قم آمده و از خدمت آية اللهی استفاده کرده، اینک از مدرّسین بزرگ به شمارند، و هم بیشتر تلامذه معزی إلیه به فضل و دانش مشهور. [ص ۱۷۱ - ۱۷۰].

شیخ فضل الله فیاضی

شیخ فضل الله فیاضی فرزند کربلایی امید پشت جینی، از شاگردهای آقاجفی و آقا سید محمدتقی خوانساری^۱ است، و اکنون به درس حضرت آیه اللهی و آقا میرزا محمد همدانی نیز حاضر می شود، و طرف مباحثه اش آقا محمد است. [ص ۳۳۳].

سید حسین علوی

سید حسین علوی فرزند میرزا عسکری خراسانی از شاگردان آقا سید محمدتقی و آقاجفی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی است، و با شیخ محمدباقر قائنی رفیق مباحثه است. [ص ۳۳۶].

سید محمد رضوی قمی

سید محمد رضوی فرزند حاج آقانقی - که از معاریف قم می باشد - نزد آقاجفی و ادیب طهرانی و شیخ ابوالقاسم نحوی^۲ درس می خواند و جوانی موقر و هم اصیل است. [ص ۳۴۱].

۱. از مهاجرین با آیت الله به قم، آقا سید محمدتقی فرزند آقا سید اسدالله خوانساری می باشند. معزی‌الیه سال ۱۳۰۶ در خوانسار متولد شده، و در نجف اشرف خدمت علامه طباطبائی یزدی و آیه الله خراسانی و حجّتی الاسلام: اصفهانی و عراقی درس خوانده و اینک از دانشمندان بزرگ حوزه به‌شمارند، و بر اکثر افاضل حقّ تعلیم دارند و این مختصراً گنجایش آن نیست که از مراتب عالیّه این عالم بزرگوار چیزی بنگارد، و حضرت ایشان را در تاریخ زندگانی داستان‌هایی دلپذیر و سوانحی بس خواندنی است، ولی متأسفانه به واسطه عدم میلشان به تذکر، از درج و یادداشت آنها معذوریم. [ص ۱۶۹ - ۱۶۸].

۲. از مدرّسین ادبیات و سطوح متوسطه و فقه و اصول آقا شیخ ابوالقاسم نحوی است. جناب ایشان در سال ۱۳۰۰ در بلد قم متولد شده و خدمت آقا شیخ حسن فاضل و آقا شیخ ابوالقاسم بزرگ و آقا میرزا علی اکبر حکیم یزدی درس خوانده، با کمال بی بضاعتی زندگانی کرده و می‌کند، به طوری که در اواسط تحصیلش که مصادف بود به فصل زمستان و سردی هوا در نهایت شدت رسیده بود، به زحمت فراوان چراغی تهیه می‌کرد، گاهی از نار او گرم شدی و زمانی به نور او مطالعه کردی و بدین سختی امورات زندگانی خود را گذراندی، تا امروز که در علوم عربیه استادی ماهر شناخته می‌شود و به جلسه درس آیه الله مدّ ظلّه حاضر می‌شوند و از مدرّسین سطوح اولیه به‌شمارند. [ص ۲۳۰ - ۲۲۹].

میرزا ابوالقاسم انصاری کمره‌ای

میرزا ابوالقاسم فرزند آقا عبدالحمید، در قریه ارنوجان کمره به دنیا آمده و نزد آقاجفی و ادیب طهرانی درس می‌خواند، و با سید محمد هندی رفیق مباحثه است. [ص ۳۴۲ - ۳۴۱].

سید تقی طهرانی

سید تقی طهرانی فرزند آقا سید ابوالحسن طالقانی از دانشجویان قم، و نزد آقاجفی درس می‌خواند. او جوانی است ساعی و در گفتار ماهر و توانا. [ص ۳۴۲].

سید علی قزوینی

سید علی قزوینی فرزند آقابزرگ علوی، از شاگردان درس آقاجفی است، و با شیخ مهدی تبریزی مباحثه می‌کند. [ص ۳۴۳].

سید صالح نوری

سید صالح نوری فرزند آقا سید زین العابدین لاهیجانی در قصبه درگاه که دو فرسخی لاهیجان واقع است به دنیا آمده، و نزد آقاجفی و ادیب طهرانی درس می‌خواند، و با شیخ مهدی گیلانی مباحثه دارد. [ص ۳۴۴].

سید محمد ابوهاشم رشتی

سید محمد ابوهاشم فرزند آقا سید مصطفی در نجف متولد شده، و نزد آقا شیخ محمد علی

قمی و ادیب طهرانی و آقانجفی درس خوانده، با سید مرتضی اصفهانی^۱ مباحثه می‌کند. [ص ۳۴۴].

میرزا علی محمد بابلی

میرزا علی محمد فرزند آقا شیخ یوسف امیرکلایی از شاگردان میرزای همدانی و آقا سید محمدتقی خوانساری است، و هم به درس سید حجّت و حوزه تدریس حضرت آیه‌اللهی نیز حاضر می‌شود و با میرزا علی اصغر تنکابنی رفیق مباحثه است. و برادر معزی^۲ الیه میرزا اسماعیل نیز از طلاب است و نزد آقانجفی و میرزای همدانی درس می‌خواند. [ص ۳۴۴].

میرزا محمود حجّت

میرزا محمود حجّت فرزند آقا میرزا محمد همدانی نزد آقا نجفی کتاب شرح لمعه می‌خواند، و هم به درس ادیب طهرانی نیز حاضر می‌شود. رفیق مباحثه اش میرزا علی طهرانی است.^۲ [ص ۳۴۵].

آقا شیخ عباس دهاقانی

شیخ عباس اصفهانی دهاقانی فرزند آقا محمد جواد از شاگردان آقا سید محمدتقی خوانساری و آقانجفی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی است. [ص ۳۴۶].

سید احمد سجّادی

سید احمد سجّادی فرزند میر سید علی ساوجی از شاگردان ادیب طهرانی و آقانجفی و آقا شیخ مهدی مازندرانی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی است. رفیق مباحثه اش شیخ علی اکبر زرنندی است. [ص ۳۴۷].

۱. آقا سید مرتضی علوی فریدنی از شاگردان شیخنا الاستاد میرزای همدانی و آقا شیخ محمد علی قمی است و با سید محمد ابوهاشم رشتی رفیق مباحثه است. [ص ۴۲۲].

۲. [برادرش] میرزا جواد حجّت فرزند آقا میرزا محمد همدانی، از اساتید معروف قم استفاده کرده، و اینک به درس آیه‌اللهی و آقا سید محمد حجّت نیز حاضر می‌شود. ص ۱۵۵ چاپ اول. این قسمت در چاپ آقای بیدهندی افتاده است. گفتنی است که این دو برادر از شاگردان برجسته درس اسفار امام خمینی بوده‌اند.

شیخ حیدر سلطانی

شیخ حیدر فرزند حاج محمد اسماعیل خوانساری بابا سلطانی از شاگردان آقا شیخ علی اصغر کرمانی و آقاجفی و آقا نورالدین خوانساری^۱ است، و با شیخ علی اکبر زرنندی رفیق مباحثه است. [ص ۳۴۷].

شیخ محمد حسین محمد علی خانی

شیخ محمد حسین فرزند کربلایی قاسم همدانی طاوه‌ای نزد آقاجفی و آقا شهاب‌الله همدانی درس می‌خواند، و با من در خانه گذر عابدین که حضرت آیه‌اللهی برای طلاب اجاره کرده‌اند، هم منزل است. [ص ۳۴۷].

شیخ رجبعلی آهوانی

شیخ رجبعلی فرزند آقا کر معلی نیشابوری آهوانی از سلک طلاب است و به درس آقاجفی و ادیب طهرانی و آقا شیخ عبدالرزاق قائنی حضور به هم می‌رساند. [ص ۳۴۸].

۱. آقا نورالدین خوانساری فرزند حاج شیخ محمد حسین سال ۱۳۱۸ در قریه قودجان که در یک فرسخی خوانسار واقع است متولد شده، چندی در اصفهان به تحصیل معقول و منقول پرداخته، سپس به قم آمده و از محضر درس آیه‌الله استفاده کرده، و اکنون از مدرّسین حوزه علمیه به شمارند. [ص ۴۲۴] آقا نورالدین خوانساری در قسمت منطق متخصص‌اند، و اول آفتاب در مدرسه فیضیه مجلس درسشان منعقد می‌شود. و از شرکاء این درس بود برادر و دوست ناکام من سید مهدی صدرالدین مدرّسی. [ص ۹۱]. آقا میرزا محمد صادق خسروشاهی فرزند حاج آقا یوسف تبریزی در سال ۱۳۵۲ به قم آمده و خدمت اساتید معروف مانند شیخنا الاستاد آقا میرزا محمد همدانی و دیگر مدرّسین درس می‌خواند و هم در مباحثه منظومه حکمت به مجلس درس آقا نورالدین خوانساری حاضر می‌شود. [ص ۳۲۳]. این عالم فرزانه بعداً در اصفهان ساکن شده و ضمن سردفتری اسناد از طریق خطابه و تدریس به خدمات دینی اشتغال داشته، و به آیه‌الله آشنی مشهور بوده. وی در مهر ماه ۱۳۵۷ ش وفات کرده و در تخت فولاد تکیه میرزا ابوالمعالی کلباسی در کنار پدرش آیه‌الله شیخ محمد حسین قودجانی مدفون شده است. دانشنامه تخت فولاد اصفهان: ج ۱، ص ۱۸۳ - ۱۸۱.

حسین آقاقمی

حسین آقا فرزند آقا محمد کبیر، از حضار درس آقانجفی و آقا نورالدین خوانساری و آقا شیخ عباسعلی^۱ است. [ص ۳۴۹].

سید حسن قمی

سید حسن فرزند حاج آقا جواد قمی، از شاگردان آقانجفی و حاج میرزا ابوالفضل قمی^۲ می باشند. [ص ۳۴۹].

میرزا مهدی قدسی

میرزا مهدی قدسی فرزند شمس الواعظین لنگرودی، از شاگردان ادیب طهرانی و آقا سید مهدی کشفی^۳ است، و هم به درس آقانجفی می آید، و با شیخ محمد لنگرودی مباحثه می کند. [ص ۳۴۹-۳۵۰].

سید علی فشارکی

سید علی فشارکی از بنی اعمام آقا سید محمد اصفهانی فشارکی است، و نزد آقا سید

۱. آقا شیخ عباسعلی فرزند حاج ملا قدیر سال ۱۳۲۰ در بلد شاهرود تولد یافته و در سال ۱۳۴۱ به قم آمده و در محضر آیه الله به استفاده می پردازند و اکنون از مدرّسین و علمای قم به شمارند. [ص ۲۰۴].

۲. حاج میرزا ابوالفضل واعظ فرزند حاج ملا محمود واعظ سال ۱۳۰۸ در قم متولد شده و از فضلا و مدرّسین حوزه به شمارند و در فقه آل محمد علیهم السلام و ترویج اخبار ایشان علیهم السلام سعی بلیغ دارند. از آثار معزّی^۱، تجدید بنای دو مسجد است در آباده، یکی در محله غوج و دیگر در محله همت آباد. [ص ۲۰۹].

۳. آقا سید مهدی فرزند آقا سید ریحان الله، جدّ ایشان آقا سید جعفر کشفی است که از علمای بزرگ و صاحب تصنیف و تألیف و در تواریخ نام ایشان مذکور. صاحب ترجمه در سال ۱۳۱۶ در طهران تولد یافته و پس از تحصیل علوم جدید نزد ادیب طهرانی و آقا شیخ علی رشتی به تعلیم علوم ادبی عربی پرداخته و سال ۱۳۴۱ به قم آمده و خدمت حاج شیخ فاضل و آقا سید محمد تقی خوانساری و آقا سید ابوالحسن قزوینی و آقا میرزا علی اکبر حکمی تدرّس جسته، و اکنون هفت سال است که از محضر آیه اللهی بهره مند می شوند و در قسمت فقه و اصول و علوم ریاضی تدریس می کنند و در علوم غریبه از قبیل علم نقطه و حروف و اعداد و فلکیات از شاگردان مرحوم میرزا جانبخش اند. [ص ۲۱۳].

حسن اصفهانی^۱ درس می خواند و هم به درس آقاجفی و ادیب طهرانی نیز حاضر می شود.^۲ [ص ۳۵۰].

حاج سید آقا عراقی

حاج سید آقا عراقی کهرودی فرزند آقا سید نورالدین، نزد ادیب طهرانی و آقاجفی درس می خواند.

آقا شیخ ابراهیم یزدی

آقا شیخ ابراهیم فرزند حاج ملاعباس یزدی شورکی دانشجوی پارسایی است که در خراسان و قم تحصیل می کرده و اکنون نیز از طلاب قم است، و نزد آقا شیخ عباسعلی شاهرودی و آقاجفی درس می خواند، و با شیخ محمد باقر عرفانی^۳ رفیق مباحثه است. [ص ۳۵۲-۳۵۳].

آقا شیخ عبدالرزاق فرزند آقا شیخ محمد حسین قائنی از علما و مدرّسین به شمارند و در مدرسه حاج ملاصادق تدریس می کنند. و از شاگردان معزّی الیه است شیخ ابراهیم یزدی شورکی^۴ که وی از دوستان من است، و جوانی است سخت متّقی و پرهیزکار. [ص ۲۴۶].

۱. آقا سید حسن فرزند آقا سید محمود سال ۱۳۲۶ در قریه علون آباد که پانزده فرسخی اصفهان واقع است تولد یافته، و از مسقط الرأس به اصفهان آمده، و ادبیات را خدمت آقا شیخ علی مسگریزدی آموخته، و فقه و اصول را از آقا میرزا احمد مدرّس و آقا سید مهدی درجه ای فرا گرفته، و در سال ۱۳۴۴ به قم آمده، معقول را از خدمت آقای شاه آبادی مأخوذ داشته، و هم از درس آقا میرزا محمد همدانی استفاده کرده، و اینک از شاگردان درس آیه اللهی و آقا سید محمد حجّت تبریزی به شمارند، و سطوح متوسطه را تدریس می کنند. [ص ۲۴۰]. فقیه فاضل آقای آقا سید حسن اصفهانی از فضلی مجلس درس آیه الله حایری بودند که به تهران آمده و اهالی از وجود ایشان استفاده می کنند و از ائمه جماعت تهران به شمارند. [ص ۵۱۶].

۲. وی در ۲ محرم ۱۴۱۶ ق وفات کرد و در امامزاده احمد روستای فشارک مدفون شد.
۳. آقا شیخ محمد باقر عرفانی فرزند آقا شیخ عبدالمجید در قریه بیهود که دو فرسخی قائین است متولّد شده، و از شاگردان آقا سید محمد تقی خوانساری است، و با آقا شیخ ابراهیم شورکی یزدی رفیق مباحثه است. ص ۳۷۲.

۴. آیه الله شیخ محمد ابراهیم اعرافی در ۲۸ شهریور ۱۳۷۱ ش در سنّ ۸۵ سالگی وفات کرد.

شیخ حجّت الله مظفّری

شیخ حجّت الله مظفّری فرزند شیخ ابراهیم شاهرودی ابرجسی از شاگردان آقاجفی و آقا شیخ مهدی مازندرانی است، و با شیخ علی گیلانی رفیق مباحثه است. [ص ۳۵۳].

آقا شیخ جلال الدین محلاتی

آقا شیخ جلال الدین - پدرش آقا شیخ جعفر محلاتی شیرازی که امروز از دانشمندان معروف فارس می باشند - از دانشجویان حوزه قم است، و از شاگردان آقا سید شهاب الدین نجفی به شمار. [ص ۳۶۴].

آقا شیخ رمضانعلی ترشیزی و رفقای او

آقا شیخ رمضانعلی و آقا شیخ حسین جعفری کوه سرخی و آقا شیخ محمد کوه سرخی از طلاب ترشیز هستند، و از درس آقا سید شهاب الدین و دیگر اساتید معروف حوزه قم استفاده کرده اند. [ص ۳۶۵].

آقا شیخ اسدالله کرمانشاهی

آقا شیخ اسدالله فرزند آقا شیخ کاظم تاجر، از حضار درس آقاجفی است. [ص ۳۶۵].

سید ابوالفضل قمی

سید ابوالفضل فرزند آقا سید حسن قمی از دانشجویان سطح حوزه هستند، و در نزد آقا سید شهاب الدین و آقا شیخ عبدالحسین ابن الدین^۱ درس می خوانند. [ص ۳۶۸].

شیخ مهدی منصوری

آقا شیخ مهدی منصوری فرزند حاج حسینقلی منصورآبادی (منصورآباد در ده فرسخی

۱. آقا میرزا عبدالحسین ابن الدین فرزند آقا شیخ علی اصغر قمی سال ۱۳۲۳ در بلد قم تولد یافته و در یازده سالگی شروع به ادبیات عربی کرده، و در خدمت آقا سید علی کاشانی درس خوانده، و معقول را از آقا سید ابوالحسن قزوینی فرا گرفته، و اکنون از محضر درس آیه اللهی بهره مند می شوند. و بعضی از مقالات ادبی و دینی معزی‌الیه در مجله العرفان و المرشد منتشر می شود. و از نوشته های ایشان الآراء والنظرات در مبحث الفاظ علم اصول، دیگر کتابی در نحو که در اوایل تحصیل نبشته اند، و هم قسمت سطح را تدریس می کنند. [ص ۲۱۲ - ۲۱۱].

قم واقع است) از دانشجویان حوزه است و نزد آقا میرزا خلیل [کمره‌ای] فرنقی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی و آقا سید شهاب‌الدین نجفی درس می‌خواند و با آقا میرزا علی‌اکبر حکمی‌زاده^۱ رفیق مباحثه است. [ص ۳۷۱].

آقا سید موسی خوانساری

آقا سید موسی فرزند آقا سید حسن خوانساری در همدان متولد شده، و اینک در قم خدمت آقا شهاب‌الدین و آقا میرزا محمد همدانی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی درس می‌خواند، و با آقا ابوالخیر خمینی رفیق مباحثه است. [ص ۳۷۲].

آقا شیخ ابوالخیر احمدی

فرزند حاج میرزا مهدی خمینی^۲، نزد آقا نجفی و آقا شیخ عباسعلی و آقا سید محمدتقی درس می‌خواند، و با علامه رشتی مباحثه می‌کند. [ص ۴۲۰].

آقا شیخ محمد رضا نائینی

آقا شیخ محمدرضا نائینی فرزند آقا محمدباقر در قریه رنان^۳ که در یک فرسخی اصفهان است متولد شده، و نزد آقا سید شهاب‌الدین و آقا شیخ عباسعلی شاهرودی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی درس می‌خواند و با جواد آقای قمی مباحثه می‌کند.^۴ [ص ۳۷۱].

۱. میرزا علی‌اکبر حکمی‌زاده فرزند آقای آقا شیخ مهدی مجتهد قمی نزد آقا ناصرالدین قمی و آقا شیخ محمدرضا یزدی درس خوانده، و هم از خدمت آقا میرزا خلیل کمره‌ای و آقا شیخ حسین علامه قمی استفاده کرده و رفیق مباحثه‌اش آقا شیخ محمد شاهرودی است. او خود صاحب اثر است و بعضی از نیشته‌هایش به چاپ رسیده و در این اوقات مجله همایون نیز به مسئولیت مشارالیه در شرف انتشار است. [ص ۳۳۴].

۲. دایی امام خمینی و استاد او در مقدمات. او از علمای متنفّذ و امام مسجد جامع خمین بوده است.

۳. در متن به اشتباه «زمان» آمده است.

۴. شیخ محمدرضا پسر کربلایی محمدباقر سال ۱۳۵۰ به قم آمده و نزد آقا نجفی و آقا سید محمدرضا و آقا شیخ عباسعلی درس می‌خواند. [ص ۲۹۵]. عالم فاضل شیخ محمد رضا ملایی رهنانی در قریه رهنان اصفهان سکونت داشت و مورد احترام و علاقه مردم آن سامان بود. وی ۱۶ صفر ۱۴۰۴ ق (۱۳۶۲ ش) وفات کرد و در تخت فولاد اصفهان مدفون شد. دانشنامه تخت فولاد اصفهان: ج ۴، ص ۳۴۷ - ۳۴۶.

شیخ موسی پیشنمازاده

آقا شیخ موسی فرزند آقا شیخ حسین پیشنماز، نزد آقا شیخ ابراهیم اصفهانی^۱ و آقا سید شهاب الدین و آقا سید محمدرضا گلپایگانی درس می خواند. [ص ۳۷۳].

آقا سید محمد عزّتی خمینی

آقا سید محمد عزّتی فرزند آقا سید عزّت الله ریحانی که از علما و زهاد کمره به شمار بوده در قریه ریحان متولّد شده، و اینک نزد آقا میرزا محمد علی ادیب طهرانی و آقانجفی درس می خواند. [ص ۳۷۳].

آقا شیخ عبدالله نوری رایگانی

آقا شیخ عبدالله فرزند آقا شیخ علی مجتهد نوری رایگانی (رایگان از محال نور است) نزد آقا شیخ علی اصغر کرمانی^۲ و آقا سید شهاب الدین نجفی و ادیب طهرانی درس می خواند. [ص ۳۷۵].

آقا شیخ عبدالرسول بسطامی

آقا شیخ عبدالرسول حسنی فرزند ملا فضل الله بسطامی (جدّش مرحوم ملا نورمحمد از اعظم شاگردان سید حجة الاسلام [شفتی] اصفهانی بوده)، نزد آقا سید شهاب الدین و آقا شیخ مهدی مازندرانی و ادیب طهرانی درس می خواند، و با آقا سید جعفر بروجردی رفیق مباحثه است. [ص ۳۷۵].

۱. میرزا ابراهیم ریاضی فرزند آقا میرزا محمد اصفهانی نجف آبادی از شاگردان حوزه آیه اللهی و آقا میرزا محمد همدانی و آقا شیخ محمد علی قمی و سید حجّت تبریزی است، و رفیق مباحثه اش آقا شیخ حسن مازندرانی است. [ص ۳۲۵].

۲. آقا شیخ علی اصغر صالحی کرمانی فرزند آخوند ملا غلامحسین سال ۱۳۱۷ در بلد کرمان متولد شده و قسمتی از فقه و اصول را خدمت آقا جمال الدین کرمانی صاحب أسس الأصول تدرّس کرده و در سال ۱۳۴۰ عزیمت به اصفهان و از خدمت حاج میرزا محمد صادق و آقا سید علی و آقا سید محمد نجف آبادی اصفهانی بهره مند شده و در سال ۱۳۴۲ به بلد قم مشرف شده و از جلسه درس حجة الاسلام آقا سید علی کاشانی و آقا سید محمد تقی خوانساری استفاده کرده و اکنون از محضر مقدّس آیه الله مدّ ظلّه مستفیض می شوند و سطوح عالیّه را تدریس می کنند. [ص ۲۲۶ - ۲۲۵].

آقا شیخ محسن طاهری قمی

آقا شیخ محسن طاهری فرزند کربلایی طاهر قمی از شاگردان آقا شیخ مهدی مازندرانی و آقاجفی است، و با آقا سید حسین حجازی یزدی مباحثه می‌کند. آقا شیخ محسن دانشجوی فاضلی است و هم در سخنرانی دانا و توانا است. [ص ۴۰۰].

آقا سید حسین حجازی یزدی

آقا سید حسین حجازی یزدی فرزند آقا سید علیشاه مهریجردی نزد آقاجفی و آقا میرزا حسین یزدی و آقا شیخ عباسعلی شاهرودی درس می‌خواند و با میرزا عبد الله کرمانشاهی مباحثه می‌کند. [ص ۳۷۶].

آقا شیخ محمد منتظری یزدی

آقا شیخ محمد منتظری یزدی فرزند آقا شیخ عبدالرسول ساباطی،^۱ خدمت آقاجفی و آقا

۱. مرحوم آقا شیخ عبدالرسول ساباطی از زهاد علما و دانشمندان یزد بوده، سالها در نجف خدمت اساتید معروف به ویژه آیه الله طباطبائی یزدی درس خوانده، و سپس به وطن خود مراجعت کرد. این جناب در اوایل امر در شهر یزد به امر بزازی و پارچه فروشی می‌گزارد و سرانجام در نتیجه همت عالی خود مقام شامخی را از زهد و علم حائز شد. در شهر یزد گمنام بود، مثل این که خود مایل نبود که کسی او را بشناسد، تا در سال ۱۳۴۵ جهان را بدرود گفت. از شاگردان این عالم بزرگوار است زاهد

سید محمدرضا گلپایگانی درس خوانده، و هم از محضر درس آقا سید محمدتقی خوانساری استفاده می‌کند، و با آقا سید علی سریزدی^۱ رفیق است. [ص ۳۷۷ - ۳۷۶].

آقا میرزا محمود ابوترابیان

آقا میرزا محمود فرزند حاج محمد حسین اردکانی در طهران متولد شده، و از شاگردان آقانجفی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی است، و هم به درس آقا سید محمدتقی خوانساری نیز حاضر می‌شود. [ص ۳۷۹].

شمس‌الدین امامی

شمس‌الدین امامی فرزند آقا میرزا حسن کوپایه‌ای، از شاگردان آقانجفی و ادیب طهرانی است، و با شیخ جواد رشتی مباحثه می‌کند. [ص ۳۷۹].

آقا جواد قمی

آقا جواد فرزند آقا محمد مجتهد قمی، از شاگردان حاج آقای سدهی و آقا شیخ عباسعلی شاهرودی و آقا سید شهاب‌الدین نجفی است، و با شیخ رضای اصفهانی رفیق مباحثه است. [ص ۳۸۰].

سید فاضل وحیدی

سید فاضل وحیدی فرزند آقا سید ابراهیم ده‌بنه‌ای لنگرودی، نزد آقا سید کاظم گلپایگانی^۲ و

متقی آقا شیخ حسن کرباسی که وی نیز مردی است فاضل، به امر بازگانی می‌پردازد و از اتقیا و صلحای شهر یزد به شمار است. ص ۳۷۷.

۱. سید علی پسر سید ابوالقاسم از قریه سریزد است که به قم آمده و خدمت آقا سید محمدتقی و آقا میرزا محمد همدانی و آقا شیخ عباسعلی درس می‌خواند. [ص ۲۹۷].

۲. آقا سید کاظم فرزند آقا سید آقا در قریه کوگد که یک فرسخی گلپایگان است تولد یافته، در سال ۱۳۳۷ به عزم تحصیل به عراق آمده، و نزد حاج ملا عبدالحمید و حاج آقا عباس مدرّس به تعلیم مبادی پرداخته، و هم چندی در اصفهان نزد آقا شیخ علی مدرّس یزدی و آقا میرزا احمد مدرّس درس خوانده، و از درس حاج میرزا محمد صادق و آقا سید محمد نجف‌آبادی نیز استفاده کرده، و

ادیب طهرانی و آقاجفی درس خوانده، و هم از محضر آقا سید محمد تقی خوانساری استفاده کرده، با شیخ قدرت الله کاشانی مباحثه می کند. آقای فاضل به نشر احادیث آل محمد صلی الله علیه و آله نیز می پردازد. [ص ۳۸۰].

آقا سید مرتضی ساوجی

آقا سید مرتضی شریف عسکری فرزند حاج سید ابومحمد در سامره متولد شده، و در حوزه قم نزد ادیب طهرانی و آقا سید شهاب الدین نجفی و آقا شیخ علی اصغر کرمانی و آقا میرزا خلیل کمره ای درس می خواند، و با آقا شیخ علی اکبر زرنندی رفیق مباحثه است. آقا مرتضی از جوانان با محبت، و سخت با من دوست و مهربان است.^۱ وی سبط آقا میرزا محمد طهرانی رئیس شیعه سامره است. آقای طهرانی از جمله زهاد و عبّاد عصر خود به شمارند. [ص ۳۸۰].

آقا شیخ رضا زاهدی

آقا شیخ رضا زاهدی فرزند آقا شیخ عبدالرحیم لاهیجانی، از شاگردان آقا میرزا مصطفای قمی^۲ و ادیب طهرانی و آقاجفی است، و با شیخ صادق طهرانی رفیق مباحثه است. [ص ۳۸۲].

-
- بخشی از معقول را از آقا شیخ احمد خراسانی و آقای [آخوند] کاشانی دریافت داشته، سپس در سال ۱۳۴۳ به قم آمده، و از محضر درس آیة اللهی و آقا سید ابوالحسن قزوینی بهره مند شده، و با آقا احمد کاشانی و آقا سید محمد یزدی به مباحثه پرداخته، و از مدرّسین سطح حوزه به شمار بودند، ولی فعلاً به عراق مسافرت کرده اند. [ص ۲۲۳].
۱. علامه سید مرتضی عسکری در ۲۵ شهریور ۱۳۸۶ در سنّ ۹۳ سالگی دار فانی را وداع گفت و در حرم حضرت معصومه علیها السلام دفن شد. آثار و تألیفات خالده او مشهور است.
 ۲. آقا میرزا مصطفی فرزند آقا میرزا ابوالحسن قمی می باشند. جدّ آقا میرزا مصطفی مرحوم حاج ملاصادق از علمای قم بوده و اینک مدرسه حاج ملاصادق از ابنیه خیریه آن جناب است که به یادگار مانده. صاحب ترجمه در نجف اشرف درس خوانده و از زمره شاگردان شریعت اصفهانی و آیة الله نائینی به شمارند، و امروز خود از مدرّسین و معاریف علمای قم محسوب می شوند. [ص ۲۴۵].

آقا حسن علمی انواری

آقا حسن علمی انواری فرزند آقا محمد همدانی، سال ۱۳۴۶ به قم آمده و از شاگردان آقا نجفی است و با آقا جمال خوانساری رفیق مباحثه است. [ص ۳۹۲].

آقا سید جعفر احمدی طبائی

آقا سید جعفر احمدی فرزند آقای آقا سید فخرالدین بروجردی سال ۱۳۵۰ به قم آمده و از شرکاء درس آقا سید شهاب الدین نجفی است و با آقا شیخ عبدالرسول شاهرودی رفیق مباحثه است. [ص ۳۹۴ - ۳۹۳].

آقا میرزا عبدالله قزل آبادی

آقا میرزا عبدالله آخونداف فرزند علی فتاح قزل آبادی سال ۱۳۵۰ به قم آمده و از شاگردان درس آقا شهاب الدین نجفی است. [ص ۳۹۵].

آقا شیخ محسن الهی لاهیجانی

آقا شیخ محسن الهی فرزند آقا شیخ علی لاهیجانی در قریه بهمدان که یک فرسخی لاهیجان واقع است متولد شده، و سال ۱۳۴۳ به قم آمده، و به درس آقا شیخ مهدی مازندرانی^۱ و آقا نجفی و آقا سید محمد تقی خوانساری حاضر شده، با آقا شیخ حسن قزوینی لنگرودی مباحثه می‌کند. [ص ۳۹۵].

آقا میرزا عباس مستقیم

آقا میرزا عباس فرزند حاج میرزا حبیب الله قمی نزد آقا نجفی درس خوانده، و هم اکنون از شرکاء درس آقا میرزا محمد فیض قمی و آقا شیخ محمد علی قمی است.

۱. آقا شیخ مهدی مازندرانی سال ۱۳۰۲ در مازندران تولد یافته، مقدمات را در مسقط الرأس خوانده، سپس به طهران آمده و خدمت حاج شیخ فضل الله نوری و آقا سید علی اکبر لاهیجانی و آخوند ملا محمد صاحب حواشی بر شرح شمسیه سطحاً و خارجاً تدریس جسته، بعد به نجف آمده و از محضر علامه طباطبائی و آقا شیخ فتح الله شریعت اصفهانی استفاده کرده، و در سال ۱۳۴۸ از مسقط الرأس به قم عزیمت و تا به حال به تدریس فقه و اصول و تفسیر و فلسفه می‌پردازند. [ص ۱۷۶].

وی جوانی پاکدامن است، و در تحصیل فقه و اصول سخت ساعی و با جدیت. و رفیق
مباحثه ایشان آقا میرزا احمد لاهیجانی اصفهانی است. [ص ۴۰۱ - ۴۰۰].

آقا میرزا عباس فداکار

آقا میرزا عباس فداکار فرزند آقا شیخ غلامحسین رشتی اشکوری از حضار درس آقانجفی
است و با شیخ حسین دوامندی مباحثه می‌کند. [ص ۴۰۲ - ۴۰۱].

آقا سید مرتضای برقی

آقا سید مرتضی فرزند آقا سید عیسی در قم متولد شده، و نزد آقا سید شهاب الدین نجفی و آقا
سید علی اکبر برقی^۱ و حاج میرزا ابوالفضل قمی درس خوانده، و هم خود سطوح اولیه
را تدریس می‌کند. آقای برقی از جوانان فاضل و پاکدامن است. اهالی قم بدو علاقه
دارند و در مجالس عمومی از گفتارهای او بهره‌مند می‌شوند. [ص ۴۰۲].

آقا سید محمد سعید سعیدی

آقا سید محمد سعیدی فرزند آقا سید محمد رضی تنکابنی از شاگردان ادیب طهرانی
است، و نزد آقا سید شهاب الدین نجفی نیز درس می‌خواند، و با آقا سید احمد تنکابنی
مباحثه می‌کند. [ص ۴۰۳].

آقا شیخ علی اکبر دبیری

آقا شیخ علی اکبر دبیری فرزند آقا مشهدی علی زرندی فیض آبادی، نزد آقا شیخ محمد

۱. آقا سید علی اکبر برقی فرزند آقا سید رضی از دانشمندان و هم از خانواده رضویین قم می‌باشند.
از نیاکان ایشان است سید محسن رضوی که ابن ابی جمهور با او معاصر بوده و در کلماتش از وی
تمجید می‌کند و در فتنه اوزبک خراسان خدمات شایانی از آن سید عالی مقام نسبت به عالم تشیع
به ظهور رسید. آقای سید علی اکبر سال ۱۳۱۷ در قم متولد شده و از اساتید معروف آن سرزمین
استفاده کرده و اینک از محضر آیه‌اللهی بهره‌مند می‌شوند و در قسمت فلسفه و کلام تدریس
می‌کنند. از نبشته‌های ایشان است کتاب ناهیه الفحشاء در اسرار صلوات، دیگر رساله‌ای است در
شرح خطبه فاطمیه علیها السلام به فارسی، دیگر رساله‌ای موسوم به لب اللباب که در امر حجاب نبشته
است. [ص ۲۰۲ - ۲۰۱].

حسین ساوجی درس خوانده، و اینک به درس میرزا خلیل حکیم^۱ و آقاجفی حاضر می‌شود، و با آقا سید احمد ساوجی رفیق مباحثه است. آقای دبیری از جوان‌های ادب‌دوست و دانشجویان خوش ذوق است. [ص ۴۰۳].

آقای محمد یزدانی اردکانی

دانشمند مکرم آقای محمد یزدانی در سال ۱۳۲۵ قمری متولد شده، و مقدمات را نزد والد خود آقا شیخ علی واعظ خوانده، آنگاه به قم آمده و از خدمت آقا میرزا محمد علی ادیب و ملا علی همدانی و آقا سید شهاب‌الدین نجفی و دیگر دانشمندان استفاده کرده، و هم مدتی در اصفهان از اساتید بزرگ چون آقا سید محمد نجف آبادی و آقا شیخ محمد حکیم بهره‌مند شده و اکنون در تهران در وزارت بهداشتی سرپرست اداره کل امور اداری هستند. [ص ۳۳۰].

آقا سید محمد سعید کلنجینی

آقا سید سعید فرزند آقا سید جمال‌الدین کلنجینی، نزد آقای نحوی و ادیب طهرانی و آقاجفی درس خوانده، و اکنون به درس آقا شیخ عباسعلی شاهرودی حاضر می‌شود. [ص ۴۰۶].

آقا شیخ حیدر راثی

آقا شیخ حیدر راثی فرزند میرزا محمد آقا، نزد آقا شیخ عباسعلی شاهرودی و آقاجفی درس می‌خواند، و با آقا میرزا ابراهیم نراقی مباحثه دارد، و هم هم‌درس اوست شیخ قوام‌الدین الهی فرزند مشهدی حبیب‌الله. [ص ۴۰۶].

۱. آقا میرزا خلیل فرنقی در سال ۱۳۱۷ در بلوک کمره به دنیا آمده و از مسقط الرأس برای تحصیل به سلطان‌آباد عراق آمده و چون حوزه علمیه به قم منتقل شد معزّی‌إلیه بدانجا ارتحال، و تا حال اشتغال به امور تدریس و تدرّس دارند. از حوزه آقا میرزا علی‌اکبر حکیم یزدی استفاده کرده و امروز از مدرّسین معقول و منقول حوزه، و هم از حضار درس آیة‌اللهی به‌شمارند. از نوشته‌های علمی معزّی‌إلیه تفسیری است که اکنون که سال ۱۳۵۳ می‌باشد به تدریس آن نیز اشتغال دارند. [۱۸۸ - ۱۸۷].

شیخ یوسف احدی

شیخ یوسف احدی از شاگردان آقا سید محمدتقی و آقاجفی و شیخنا الأستاذ آقا میرزا محمد همدانی است و با آقا شیخ فضل الله مباحثه می کند. [ص ۴۰۶].

میرزا صادق آقانصیری

میرزا صادق آقا فرزند مشهدی غلامحسین سرابی، نزد آقاجفی درس می خواند و با آقا سید حسین مباحثه دارد. [ص ۴۰۸].

آقا شیخ عباس بحرالفضائل

آقا شیخ عباس بحرالفضائل فرزند کربلایی رجب همدانی، نزد آقا سید محمدتقی و آقاجفی و حاج میرزا عبدالله طهرانی^۱ درس می خواند، و با آقا شیخ احمد ترشیزی رفیق مباحثه است. [ص ۴۰۹].

آقا میرزا خلیل اشرفی

آقا میرزا خلیل اشرفی فرزند آقا میرزا احمد شیخ الاسلام طسوجی، نزد آقاجفی و آقا شیخ مهدی مازندرانی درس می خواند، و با شیخ محمد صابری مباحثه می کند. [ص ۴۰۹].

آقا شیخ مصطفی اسدی

شیخ مصطفی اسدی فرزند آقا شیخ غلامعلی دهقی، نزد آقاجفی و آقا سید سجّاد^۲ درس می خواند. [ص ۴۰۹].

۱. حاج میرزا عبدالله فرزند حاج میرزا مسیح مشهور به حاج میرزا بزرگ ایلچی گُش سال ۱۳۰۵ در طهران متولد شده، و نزد علماء آن سرزمین درس خوانده، و سال ۱۳۲۹ در مراجعت از مگّه به نجف رحل اقامت افکنده، و از اساتید آن ارض مقدّسه مانند آیه الله نائینی و حاج سید احمد کربلائی استفاضه کرده، و در سال ۱۳۴۲ به قم آمده، تا به حال به افاضه و استفاضه می پردازند. پدر معظم له از متنفّذین روزگار قاجار بوده چنان که از تسمیه ایلچی گُش که حاکی حکایت و قاضی قضیه ای است دانسته می شود. [ص ۲۰۸].

۲. سید سجّاد علوی فرزند سید قاسم استرآبادی از شاگردان حضرت آیه الله، و با آقا میرزا مهدی اصفهانی طرف مباحثه است. [ص ۲۷۲].

آقاسید علی موسوی

آقاسید علی موسوی فرزند آقاسید مرتضای همدانی شاهان جزینی نزد آقا سید شهاب الدین نجفی و آقا میرزا شهاب الدین همدانی^۱ درس می خواند و با سید عبدالحسین قائنی مباحثه می کند. [ص ۴۱۱ - ۴۱۰].

آقا شیخ علی صدیقی

آقا شیخ علی صدیقی فرزند مشهدی یوسف لنگرودی پرشکوهی، سال ۱۳۴۲ شروع به آموختن ادبیات عرب کرده، و از مسقط الرأس به قزوین آمده، و چندی در آنجا به تحصیلات خود ادامه داده، سال سپس ۱۳۴۷ به قم آمده نزد آقا شیخ ابوالقاسم نحوی و ادیب طهرانی و آقانجفی درس خوانده، و اکنون خدمت آقا میرزا خلیل فرنقی و آقا میرزا حسن باغی یزدی^۲ اشتغال به سطوح عالییه دارند، و با آقا کمال سروش محلاتی رفیق مباحثه اند. [ص ۴۲۳].

آقا سید محمدتقی آل میرداماد

آقا سید محمدتقی فرزند آقا سید مهدی آل میرداماد، در لاهیجان متولد شده، و اینک

۱. آقا میرزا شهاب الدین فرزند ملا حسنعلی سال ۱۳۲۲ در قریه سوزن که از بلوک همدان است متولد شده، و در سال ۱۳۳۷ به شهر همدان آمده، و ادبیات را از حاج شیخ هاشم همدانی یاد گرفته، و هم چندی در قریه قارسجین در مدرسه یمینی نزد حاج شیخ مقیم زنجانی درس خوانده، و در سال ۱۳۴۳ به قم آمده، و از درس آقا میرسید علی کاشانی و آقا سید محمدتقی خوانساری استفاده کرده، و اینک از حصار درس آیه اللهی به شمارند، و معقول را نیز از اساتید معروف قم به دست آورده اند، و قسمت سطوح متوسطه تدریس می کنند. [ص ۲۴۲]. این عالم جلیل ساکن ملایر بوده و ۳ ذی قعدة ۱۳۷۸ق (۱۳۳۸ش) وفات کرده و در آستان علی بن جعفر قم مدفون شده است. مجله میراث شهاب، مقاله سنجه کتاب بخش پنجم ص ۲۲۵.

۲. آقا میرزا حسن فرزند حاج ملا فرج الله یزدی از فضلالی حوزه علمیه قم به شمارند و هم قسمت سطح را تدریس می کنند. معزی الیه در شهر یزد نزد آقا سید حسین باغ گندمی و حاج ملا محمد ابراهیم لاری (حاج آخوند) و آقا سید احمد مدرّس درس خوانده و در سال ۱۳۴۲ به قم آمده، و از محضر درس آیه اللهی و آقا میرسید علی کاشانی و آقا سید محمدتقی خوانساری و آقا میرزا محمد همدانی و آقا سید محمد حجّت استفاده کرده و اکنون خود از مدرّسین به شمارند. [ص ۲۲۴].

از حضّار درس آقانجفی و آقا شیخ عبدالرزاق قائنی است، و با سید احمد قزوینی رفیق
مباحثه است. [ص ۴۱۲].

آقا شیخ باقرامینی

آقا شیخ باقرامینی فرزند آقا علی خان کاشانی، از حضّار درس آقانجفی و آقا سید محمدتقی
خوانساری و آقا سید محمد رضا گلپایگانی است.^۱ رفیق مباحثه اش میرزا عباس اصفهانی
است. [ص ۴۱۳ - ۴۱۲].

آقا سید حسین فخرزاده

آقا سید حسن فخرزاده رشتی فرزند آقا سید حبیب الله، از حضّار درس آقانجفی است، و با
شیخ محمد محفوظی مباحثه می کند. [ص ۴۱۳].

آقا سید مجتبی نظام الشریعة

آقا سید مجتبی فرزند حاج میرزا سید حسین بجنوردی، از شاگردان ادیب طهرانی و آقانجفی
است، و با شیخ محمد رشتی رفیق مباحثه است. [ص ۴۱۴].

۱. حاج شیخ محمد باقرامینی نطنزی اصفهانی در ۲۴ شعبان ۱۴۱۲ ق وفات کرد و در باغ رضوان اصفهان
مدفون شد. مزارات اصفهان، سید مصلح الدین مهدوی، ص ۱۱۸.

آقا سید حسن شجاعی

آقا سید حسن شجاعی فرزند آقا سید رضا قمی، نزد آقاجفی و آقا شیخ عباسعلی و ادیب طهرانی درس می خواند، و با آقا شیخ جواد مازندرانی مباحثه می کند. [ص ۴۱۶].

آقا شیخ عین الله ساجدی

آقا شیخ عین الله ساجدی فرزند آقا میرزا یدالله همدانی آقجایی نزد ادیب طهرانی و آقاجفی درس می خواند، و با شیخ مصطفای مازندرانی مباحثه می کند. [ص ۴۱۶].

آقا سید جواد بنابی

آقا سید جواد بنابی، فرزند آقا سید ولی الله تبریزی بنابی، از شاگردان آقاجفی و حاج سید احمد زنجانی^۱ است، و با آقا سید حسن سیسی مباحثه می کند. [ص ۴۱۷].

• بعض از محصلین طالقانی:

آقا جمال الدین شریف زاده

فرزند آقا شیخ علی، سال ۱۳۴۵ به قم آمده و از شاگردان آقا سید محمدتقی خوانساری و آقاجفی است و با شیخ محمدباقر عرفانی رفیق مباحثه است. [ص ۴۱۸].

آقا شیخ ابو القاسم فلاحی

فرزند ملا حجة الله، نزد آقاجفی و آقا سید محمد رضا گلپایگانی درس می خواند، و شیخ محمد آقا رفیق مباحثه او است. [ص ۴۱۸].

آقا شیخ اسماعیل رضایی

فرزند آقا محمد اسماعیل از شاگردان آقاجفی است. [ص ۴۱۷].

۱. حاج سید احمد زنجانی سال ۱۳۰۷ در زنجان متولد شده و خدمت مولانا آخوند ملا قربانعلی مجتهد زنجانی و آقا شیخ فیاض و آخوند ملا محمدتقی درس خوانده، و هم چندی در مدرسه شاهی سمت مدرّسی داشته. سپس به قم آمده و تاکنون به افاده و استفاده می پردازند. و از نبشته های ایشان است کتاب افواه الرجال که اسمش حاکی از مندرجات آن است. دیگر کتاب خیر الامور که به ذکر اخلاق قدیم و جدید و حدّ اعتدال آن پرداخته، دیگر کتاب الکلام یجر الکلام. [ص ۲۰۰ - ۱۹۹].

• بعض از محصلین آذربایجانی:

آقا شیخ مسیب خوئی

فرزند ملا ولی، استادش آقاجفی و آقا سید محمدرضا گلپایگانی. [ص ۴۱۹].

آقا شیخ یوسفعلی مامقانی

فرزند آقا شیخ حسن مامقانی، استادش آقاجفی، رفیق مباحثه اش سید حسن سیسی. [ص ۴۱۹].

آقا میرزا عبدالعلی گوگانی

استادش آقاجفی. [ص ۴۱۹].

حاج شیخ مهدی سرابی

فرزند حاج علی قلی سرابی، استادش آقاجفی. [ص ۴۱۹].

آقا سید علی حسینی

فرزند حاج سیف السادات جوجانی، استادش آقاجفی، رفیق مباحثه اش سید علی اردبیلی. [ص ۴۲۰].

آقا میرزا حسین برقی

فرزند میرزا عبدالرحیم اهری، استادش آقاجفی و میرزای همدانی و آقا سید محمدتقی خوانساری و آقا میرزا رضی، و رفیق مباحثه اش میرزا قاسم قفقازی. [ص ۴۲۰].

آقا شیخ علی جوادیان

فرزند مشهدی علی زنجانی، استادش حاج سید احمد خوانساری و ادیب طهرانی و آقاجفی است، و رفیق مباحثه اش صدر لنگرانی. [ص ۴۲۰].

آقا میرسید حسن سیسی

استادش آقانجفی، رفیق مباحثه اش میرزا ستار. [ص ۴۲۰].

آقا شیخ محمد کروسی

فرزند مشهدی رجبعلی، استادش آقانجفی، همدرسش شیخ عبدالله اهری. [ص ۴۲۰].

آقا میرزا حمید رفیعی

فرزند ملا محمد علی، استادش آقانجفی، رفیق مباحثه اش آقا سید حسین تبریزی. [ص ۴۲۰].

آقا سید کاظم تبریزی

فرزند آقا سید تقی، استادش آقانجفی، هم درسش آقا مسیب خوئی. [ص ۴۲۰].

آقا میرزا محمد بنابی

فرزند آقا شیخ یدالله، مدرّسش آقا سید محمدتقی خوانساری و آقانجفی، هم مباحثه اش آقا سید محمدرضا بیرجندی. [ص ۴۲۱].

آقا میرزا عبدالله گشایشی

فرزند میرزا حسن گشایشی، استادش حاج سید احمد زنجانی و آقانجفی، رفیق مباحثه اش میرزا محمد کروسی می باشد. [ص ۴۲۱].

• برخی دیگر از طلاب و دانشجویان:

آقا شیخ باقر مهاجر

فرزند ملا محمدتقی خمینی ارجوانی، خدمت آقا سید محمدتقی خوانساری و آقانجفی تلمذ می کند. [ص ۴۲۱].

حاج اسد الله میرزا زمانیان

فرزند آقا محمد حسن میرزای نهاوندی، نزد آقانجفی و ادیب طهرانی درس می خواند، و با آقا سید محمد علی اشکوری مباحثه می کند. [ص ۴۲۱].

آقا شیخ محمد نجفی فیروزجاهی

فرزند آقا شیخ محمد باقر مازندرانی، نزد ادیب طهرانی و میرزای همدانی و آقانجفی درس می خواند. [ص ۴۲۲].

آقا سید هدایة الله هاشمی

فرزند حاج سید هاشم حفظ آبادی اردبیلی، نزد آقانجفی تدرّس می کند. [ص ۴۲۲].

آقا شیخ عباس غروی گلپایگانی

فرزند آقا شیخ محمد علی غروی گلپایگانی، از شاگردان آقانجفی است، و با سید محمد علی خوانساری شریک مباحثه است. [ص ۴۲۲].

آقا شیخ نوح نجفی

فرزند آقا شیخ مصطفی، سال ۱۳۵۲ به قم آمده، و خدمت آقانجفی و حاج سید محمد باقر قزوینی^۱ تدرّس می کند، و با شیخ احمد بروجردی مباحثه دارد. [ص ۴۲۱].

آقا شیخ یعقوب علی مازندرانی

شاگرد آقانجفی. [ص ۴۲۶].

آقا شیخ محمد تقی اصفهانی

فرزند حاج شیخ محمد حسین اصفهانی، از شاگردان آقا میرزا خلیل فرنقی و آقانجفی. [ص ۴۲۶].

۱. حاج سید محمد باقر پسر حاج سید ابوتراب قزوینی در سال ۱۲۹۱ تولد یافته و سال ۱۳۱۹ به عتبات مشرف شده و درس اساتید آن سرزمین را درک کرده و در سال ۱۳۳۲ به قزوین معاودت کرده و در سال ۱۳۴۲ به قم آمده و اکنون از محترمین حوزه علمیه به شمار و جماعت صبح در مسجد بالای سر بدیشان مفوّض است و هم در قسمت تفسیر تدریس می فرمایند. [ص ۱۸۲ - ۱۸۱].

آقا سید احمد خرم آبادی

جوانی است فاضل و از شاگردان آقاجفی. [ص ۴۲۶].

آقا علی اصغر فقیهی قمی

از شاگردان آقاجفی و ابن الدین. [ص ۴۲۷].

آقا شیخ محمدرضا برهانی تنکابنی

فرزند آقا میرزا ابوالحسن شاگرد آقاجفی و ادیب طهرانی و آقا سید محمدتقی خوانساری.

[ص ۴۲۷].

آقا شیخ مهدی کسنویه‌ای یزدی واعظ

شاگرد آقاجفی است. [ص ۴۲۷].